

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті аналізується поняття «професійний розвиток науково-педагогічного працівника», акцентується увага на поліфункціональності цієї діяльності з урахуванням вимог, що пред'являються на сучасному етапі. В контексті системно-діяльнісного і акмеологічного підходів описуються такі принципи професійного розвитку викладача закладу вищої освіти, як детермінізм, активна діяльність особистості, рефлексивність, взаємозумовленість педагогічної та науково-дослідницької діяльності, особистісно розвиваюче професійне середовище, зворотній зв'язок. Робиться висновок щодо багатоплановості процесу професійного розвитку, який включає як особистісну, так і професійну складові.

Ключові слова: професійний розвиток, принципи професійного розвитку, науково-педагогічний працівник, професійне середовище, професійна діяльність.

Постановка проблеми. Питання професійного розвитку науково-педагогічних працівників наскрізним каменем майорять сьогодні під час реформування системи вищої освіти і освіти загалом. Проблема побудови ефективної системи професійного розвитку викладачів закладів вищої освіти має комплексний психолого-педагогічний характер. Особливу ланку в царині професійного розвитку науково-педагогічних працівників займають закономірності розвитку особистості, що визначають принципи реалізації такого розвитку.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідження в галузі професійного розвитку особистості займалися такі вчені як В. Адольф, А. Бодалев, А. Вербицкий, А. Деркач, Н. Кузьміна та інші. В свою чергу, дослідження питань професійного розвитку працівників можна знайти в працях таких науковців у галузі трудового права: М. Александров, А. Барський, Ю. Бурнягіна, Н. Вапнярчук, К. Гусов, В. Жернаков, В. Костюк, О. Кримська, О. Пашков, К. Плєсньов, О. Процевський, А. Слюсар, В. Щербина, О. Ярошенко та ін. Слід відзначити, що основною особливістю діяльності викладача є поліфункціональність, що проявляється в різних видах діяльності: управлінській, дидактичній, організаторській, проектувально-рефлексивній. Для викладачів закладів вищої освіти важливим компонентом діяльності є також науково-дослідницька робота.

Мета статті - розглянути принципи професійного розвитку науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб визначити, які підходи та принципи визначають професійне розвиток науково-педагогічних працівників

необхідно визначити як трактується поняття «розвиток» у науковій літературі.

У філософії «розвиток» трактується як «закономірне якісне зміна матеріальних та ідеальних об'єктів, що характеризується як незворотне», тим більше «одночасне наявність цих властивостей відрізняється розвитком від інших змін, ... в результаті розвитку нового якісного стану об'єкта» [1, с. 400].

У психології під розвитком особистості розуміється «процес та результат входження людини в нову соціально-культурну середу». Цей процес має три фази: адаптацію, індивідуалізацію та інтеграцію [2, с. 161].

У педагогії розвитку особистості – це «процес закономірного зміни особистості в результаті є соціалізація ... Розвиток особистості здійснюється в діяльності, керованій системою мотивів, присутніх цієї особистості» [3, с. 88].

Таким чином, на основі зазначеного ми можемо зробити узагальнюючий висновок, що розвиток особистості – це процес якісних змін, що здійснюються завдяки діяльності в соціально-культурній сфері. Професійний розвиток особистості викладача – це формування особистості професіонала, що здійснюється в процесі окупації професійної діяльності та її самостійного виконання в установах вищої освіти та пов'язаних з ними організаціях.

Діяльність науково-педагогічного працівника має системний характер, для визначення принципів професійного розвитку, тобто ми говоримо про системно-діяльнісний підхід.

Також значним для дослідження професійного розвитку викладача закладу вищої освіти є акмеологічний підхід, який комплексно розглядає досягнення особистості, вершини її розвитку.

Названі підходи дозволяють формувати наступні принципи професійного розвитку науково-педагогічного працівника.

Принцип детермінізації, що визначає необхідність навчання різних факторів, що впливають на даний розвиток. Одним з таких факторів є мотивація.

Загально визнано, що розвиток особистості мотивує як внутрішня мотивація – мотив саморозвитку, досягнення значущих цілей, так і зовнішня – під впливом освіти, громадськості, авторитетних особистостей, колективу. Ми можемо сказати, професійний розвиток здійснюється під впливом мотивації «ззовні» та «зсередини». Так, можна виділити фактори розвитку професійної мотивації: 1) задоволення від самого процесу діяльності; 2) прямий результат діяльності (створений продукт); 3) винагорода за діяльність (зарплата, підвищення за посадою та ін.); 4) ймовірність успіху [4].

Принцип активної діяльності особистості, що визначає, що, знаходячись під впливом різних факторів та впливу професійного середовища, викладач закладу вищої освіти розвивається професійно, саме в активній діяльності, що в подальшому дозволяє трансформувати цю сферу.

Слід зазначити, що активна взаємодія суб'єкта з навколишнім середовищем за допомогою цільового впливу на об'єкт задоволення своїх потреб, та діяльності, що проявляється в творчій діяльності [3, с. 68-69]. Ми вважаємо, що професійний розвиток науково-педагогічного працівника неможливий без активної діяльності.

Загально відомо, що професійний розвиток, що здійснюється в процесі активного оволодіння професійною діяльністю і її самостійного виконання, відбувається в період дорослості, хоча певні властивості особистості і професійна спрямованість можуть формуватися на попередніх стадіях, залежно від спадкової схильності, умов освітнього середовища, середовища проживання і інших факторів, що впливають на розвиток особистості. Також професійний розвиток може здійснюватися і в літньому віці, якщо особистість зберігає високу активність в професії. Фізичне старіння не завжди тотожне професійному старінню, що характеризується ригідністю до нововведень, освоєння нових технологій, ідеалізацією минулого, зниженням темпу виконуваних функцій.

Що стосується змісту діяльності науково-педагогічного працівника, то вона полягає у виконанні навчальної, організаційної, виховної, дослідницької функцій. У проєкті професійного стандарту на посади «асистент», «викладач», «старший викладач», «доцент», «професор» структура діяльності включає такі компоненти, як:

1) розробка науково-методичного забезпечення реалізації своїх авторських освітніх програм, предметів, курсів, дисциплін (модулів);

2) викладання навчальних предметів, курсів, дисциплін (модулів) за програмами бакалаврату, магістратури та додатковими освітньо-професійними програмами;

3) професійна підтримка фахівців, що беруть участь в реалізації своїх авторських навчальних предметів, курсів, дисциплін (модулів), організації дослідницької, проєктної та іншої діяльності навчаються за програмами вищої освіти і додаткової професійної освіти;

4) керівництво науково-дослідною, проєктної та іншої діяльністю навчаються за програмами вищої освіти і додаткової професійної освіти;

5) проведення профорієнтаційних заходів зі школярами, педагогічна підтримка професійного самовизначення учнів за програмами бакалаврату, магістратури та додатковими професійними програмами [5].

Професійний розвиток викладачів через активну діяльність здійснюється в двох напрямках: професійному та особистісному. Професійне зростання – це кількісна характеристика, що припускає високу професійну кваліфікацію, розвинені професійні вміння, включаючи прийняття рішень, планування, алгоритми вирішення проблемних ситуацій, тобто все те, що веде до отримання високих результатів у професійній діяльності. Як правило, під професійним ростом розуміється професійна підготовка: освіта і підвищення кваліфікації. Особистісний ріст – це якісна характеристика викладача як агента професійної діяльності, що передбачає розвиток таких професійно значущих якостей, як мотивація, творчість, система цінностей і таке інше.

Принцип суб'єктності, що визначає перетворювальний характер діяльності особистості, спрямований на розвиток її здібностей.

Розглядаючи особистість викладача закладу вищої освіти як суб'єкта професійного розвитку, ми виходимо з акмеологічного розуміння суб'єкта діяльності, даного К. Абульхановою, яка стверджує, що особистість стає суб'єктом в результаті вирішення протиріч між системою цілей, мотивів і обставинами, що породжують ці протиріччя. Якщо в процесі вирішення протиріч особистість знімає з себе відповідальність і годиться на волю випадку, вона перестає бути суб'єктом. «Суб'єкт не тому суб'єкт, що вже відразу сама досконалість, а тому, що він через розв'язання суперечностей постійно прагне до досконалості, і в цьому полягає його постійне життєве завдання» [6, с. 252-253].

Принцип суб'єктності узгоджується з філософською тезою «Свобода – є усвідомлена необхідність»

і реалізується в прийнятті особистістю відповідальності за розуміння необхідності, пропонованої життям, і, що найважливіше, в добровільному, самостійному вирішенні необхідних життєво або професійно значущих завдань. Саме добровільність є показником суб'єктності особистості, яка свідомо і самостійно, мобілізуючи свої внутрішні резерви, береться за реалізацію необхідного, долаючи існуючі перешкоди на шляху до досягнення мети [6, с. 255].

Згідно А. Ундерхіллу, професійний розвиток викладача можна розглядати як рух від «неусвідомлюваної некомпетентності» - *unconscious incompetence* (викладач не бачить труднощів, не розуміє, що робить щось не так) до «неусвідомлюваної / автоматичної компетентності» - *unconscious competence* (викладач настільки компетентний, що, не замислюючись, легко і успішно справляється з професійними завданнями) [7].

Для того щоб з'явилося прагнення досягти високого рівня професіоналізму, викладачеві необхідно усвідомити проблему, а саме брак власних знань, умінь, навичок, і вжити заходів до її вирішення. У розумінні необхідності зміни професійної діяльності викладача можуть допомогти результати успішності учнів, вивчення нормативних документів, читання методичної літератури, анкети оцінки труднощів власної діяльності, анкети оцінки діяльності викладача студентами, відвідування занять колег, науково-методичних семінарів і конференцій [8].

Принцип рефлексивності. Як зазначалося вище, професійний розвиток викладача відбувається поряд з розвитком його особистості. Особистісний розвиток дає стимул професійного через більш глибоке розуміння дидактичних і методичних принципів. У свою чергу зміни в професійній діяльності незмінно супроводжуються зрушенням в особистості викладача через критичне осмислення і рефлексивне переосмислення набутого досвіду.

Як правило, рефлексія поширюється на те, що відбувається з людиною, на те, який урок він витягує в результаті події, і на те, як отримані від цього уроку знання або навички допоможуть йому в подальшій діяльності.

Рефлексія, як філософський принцип мислення, що направляє його на осмислення і усвідомлення власних форм і передумов, допомагає викладачеві отримувати нове розуміння, оцінку та обґрунтування власних переконань і ціннісних відносин. Уміння рефлексувати допомагає викладачу знайти індивідуальний стиль професійної діяльності, дозволяє досягти адекватної професійно-особистісної самооцінки, прогнозувати і аналізувати результати своєї діяльності, підвищує рівень самоорганізації [8].

Рефлексуючи, викладач згадує і оцінює минулий досвід, робить висновки і планує майбутні дії. Рефлексія допомагає викладачеві більш гнучко підходити до планування занять, враховуючи потреби та індивідуальні особливості учнів, що надає особистісно орієнтований характер педагогічної діяльності і допомагає сприймати учня як рівноправного суб'єкта освітнього процесу.

Принцип взаємозумовленості педагогічної та науково-дослідницької діяльності, що реалізується в досягненні високого рівня професіоналізму викладача закладу вищої освіти.

Професійний розвиток викладача вузу складно уявити без заняття науковою роботою. У зв'язку з цим Г.С. Мігіренко писав: «Досконалим викладачем може стати лише той, хто займається науковими дослідженнями в сфері, якій викладає. Крім того, вважати себе сформованим педагогом може тільки той, хто вже має достатній досвід викладання. У цьому-то і полягає діалектика розвитку викладача» [9, с. 69].

Викладачі, які не займаються науковою роботою, відчують труднощі в систематизації та узагальненні знань в сфері дисципліни, в використанні досягнень науки для вирішення професійних завдань. Їм складно критично аналізувати проблеми освіти і визначати перспективи його розвитку. Все це перешкоджає повноцінному виконанню педагогом науково-педагогічної діяльності відповідно до все зростаючими вимогами до університетських викладачів, які визначаються як світовими, так і вітчизняними тенденціями розвитку освіти.

Аналогічним чином переважання наукової діяльності над педагогічною знижує потенціал викладача в реалізації організаційної та методичної компетенцій, перешкоджає ефективності педагогічного спілкування, орієнтованого на співпрацю із здобувачами, колегами.

Оптимальне поєднання наукової та педагогічної діяльності сприяє розвитку професійно важливих компетенцій викладача закладу вищої освіти і, як наслідок, його професійному та особистісному розвитку.

Принцип особистісно розвиваючої професійного середовища, який акцентував на необхідності створення спеціально організованої університетського середовища на всіх рівнях взаємодії її суб'єктів, що сприяє ефективній самореалізації та розвитку як викладача, так і здобувачів. Оскільки діяльність викладача носить системний характер і здійснюється в рамках педагогічної системи, одним із структурних компонентів якої є середовище освітньої установи, то саме в університетському середовищі у викладача вузу формується стиль професійної діяльності від-

повідно до найбільш поширеними і дотримуються більшістю стандартами цієї діяльності [10].

Принцип зворотного зв'язку в професійному розвитку викладача вузу має не менш важливе значення, ніж перераховані вище. Своєчасно отримана інформація у вигляді оцінки, відкликання або документів, що фіксують результати діяльності педагога, дозволяє йому визначити правильність або помилковість дій, що робляться, порівняти себе з колегами, отримати «погляд з боку». Якщо не вдається зворотний зв'язок допомагає зрозуміти характер і причини їх появи, тим самим забезпечуючи можливість уникнути подібних труднощів у майбутньому.

Зворотний зв'язок виконує дві основні функції: змістовну і емоційну. Змістовна визначає досягнен-

ня певних результатів у відповідності з заданими критеріями. Емоційна дає можливість визначити настрої учасників процесу навчання і скорегувати при необхідності негативні тенденції розвитку взаємин.

Висновки. Роблячи загальний висновок, слід сказати, що розглянуті принципи професійного розвитку науково-педагогічного викладача можуть бути доповнені і деталізовані при описі особливостей діяльності викладачів окремих дисциплін. Загальним залишається розуміння того, що професійний розвиток – це багатоплановий процес, який супроводжується змінами у всій внутрішній сфері особистості, зачіпаючи професійна самосвідомість і формування образу професіонала.

ЛІТЕРАТУРА

1. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2-ге вид. доп. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
2. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтко. Київ: Вища школа, 1982. 216 с.
3. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
4. Гуров В. А. Развитие мотивации педагогической деятельности педагогов дополнительного образования детей: дис. ... канд. пед. наук. Калининград, 2005. 196 с.
5. Проект професійного стандарту на посади «асистент», «викладач», «старший викладач», «доцент», «професор». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-profstandartu-na-posadi-asistent-vikladach-starshij-vikladach-docent-profesor>.
6. Абульханова К. А. Акмеологическое изучение человека как индивида, личности, субъекта деятельности. *Акмеология: учеб.* / под общ. ред. А. А. Деркача. Москва: Изд-во РАГС, 2002. 650 с.
7. Underhill A. The role of groups in developing teacher self-awareness. *ELT Journal*. 1992. 46 (1). P. 76.
8. Мелёхина Е. А. Педагогические условия профессионального развития преподавателя вуза. *Сибирский педагогический журнал*. 2012. № 7. С. 122-127.
9. Мигиренко Г. С. Педагогика высшей школы. Будущий инженер: моногр. Новосибирск: Изд-во НГТУ, 1992. 115 с.
10. Борова Т. А. Професійна компетентність науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу як індикатор ефективності їхньої діяльності. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2011. № 32-33. С. 265-269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2011_32-33_40.

REFERENCES

1. Fillosofskiy slovnik. V. I. Shinkaruka (Ed.). (1986). Kiyiv: Golov. red. URE [in Ukrainian].
2. Psihologichniy slovnik. V. I. Voytko (Ed.). (1982). Kiyiv: Vischa shkola
3. Ukrainskiy pedahohichnyi slovnyk. S. Holovko (Ed.). (1997). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Gurov, V. A. (2005). Razvitie motivatsii pedagogicheskoy deyatel'nosti pedagogov dopolnitelnogo obrazovaniya detey. *Candidate's thesis*. Kaliningrad [in Russian].
5. Proekt profesiinoho standartu na posady «asistent», «vykladach», «starshiy vykladach», «dotsent», «profesor». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-profstandartu-na-posadi-asistent-vikladach-starshij-vikladach-docent-profesor> [in Ukrainian].
6. Abulhanova, K. A. (2002). Akmeologicheskoe izuchenie cheloveka kak individa, lichnosti, sub'ekta deyatel'nosti. *Akmeologiya*. A. A. Derkacha (Ed.). Moskva: Izd-vo RAGS [in Russian].
7. Underhill, A. (1992). The role of groups in developing teacher self-awareness. *ELT Journal*, 46 (1), 76 [in English].
8. MelYohina, E. A. (2012). Pedagogicheskie usloviya professional'nogo razvitiya prepodavatelya vuza. *Sibirskiy pedagogicheskij zhurnal - Siberian pedagogical journal*, 7, 122-127 [in Russian].
9. Migirenko, G. S. (1992). Pedagogika vysshey shkolyi. Buduschiy inzhener. Novosibirsk: Izd-vo NGTU [in Russian].
10. Borova, T. A. (2011). Profesiynna kompetentnist naukovo-pedagogichnih pratsivnikov visshogo navchal'nogo zakladu yak indikator effektivnosti yihnoyi diyal'nosti. *Problemi inzhenerno-pedagogichnoyi osviti - Problems of engineering and pedagogical education*, 32-33, 265-269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2011_32-33_40 [in Russian].

ЧУПРИНА Ю. А.

соискатель кафедры трудового права
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ПРИНЦИПЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ

В статье анализируется понятие «профессиональное развитие научно-педагогического работника», акцентируется внимание на полифункциональности этой деятельности с учетом требований, предъявляемых на современном этапе. В контексте системно-деятельностного и акмеологического подходов описываются такие принципы профессионального развития преподавателя учреждения высшего образования, как детерминизм, активная деятельность личности, рефлексивность, взаимообусловленность педагогической и научно-исследовательской деятельности, личностно развивающее профессиональную среду, обратная связь. Делается вывод о многоплановости процесса профессионального развития, который включает как личностную, так и профессиональную составляющие.

Ключевые слова: развитие, принципы профессионального развития, научно-педагогический работник, профессиональная среда, профессиональная деятельность.

CHUPRYNA YU. A.

Applicant for the Department of Labor Law Yaroslav Mudryi National Law University

PRINCIPLES OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS

Problem setting. The issues of professional development of scientific and pedagogical workers are a cornerstone today during the reform of the system of higher education and education in general. The problem of building an effective system of professional development of teachers of higher education has a complex psychological and pedagogical nature. A special link in the field of professional development of scientific and pedagogical workers is occupied by the laws of personality development, which determine the principles of such development.

The purpose of this article is to consider the principles of professional development of research and teaching staff of higher education institutions.

Target of research. Researchers such as V. Adolf, A. Bodalev, A. Verbytsky, A. Derkach, N. Kuzmina and others were engaged in research in the field of professional development of personality. In turn, research on the professional development of employees can be found in the works of such scholars in the field of labor law: M. Alexandrov, A. Barsky, Y. Burnyagina, N. Vapnyarchuk, K. Gusov, V. Zhernakov, V. Kostyuk, O. Krymska, O. Pashkov, K. Plesnev, O. Protsevsky, A. Slyusar, V. Shcherbyna, O. Yaroshenko and others. It should be noted that the main feature of the teacher is multifunctionality, which is manifested in various activities: management, didactic, organizational, design and reflexive. Research work is also an important component of activity for teachers of higher education institutions.

Article's main body. The article analyzes the concept of “professional development of scientific and pedagogical worker”, which means the formation of the personality of a professional, which is carried out in the process of mastering professional activities. Emphasis is placed on the multifunctionality of this activity, taking into account the requirements of the current stage. In the context of system-activity and acmeological approaches, such principles of professional development of a teacher of higher education as determinism, active personality, reflexivity, interdependence of pedagogical and research activities, personal development of professional environment, feedback are described. It is concluded that the multifaceted process of professional development, which includes both personal and professional components.

Conclusions. Making a general conclusion, it should be said that the principles of professional development of scientific and pedagogical teacher can be supplemented and detailed in describing the characteristics of teachers of certain disciplines. There is a general understanding that professional development is a multifaceted process that is accompanied by changes in the entire internal sphere of the individual, affecting professional self-awareness and the formation of the image of a professional.

Keywords: professional development, principles of professional development, scientific and pedagogical worker, professional environment, professional activity.

Чуприна Ю. А. Принципи професійного розвитку науково-педагогічних працівників. *Право та інноваційне суспільство*: електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Chupryna12.pdf>